

FOLIA PRAEHISTORICA POSNANIENSIA T. XVI – 2011
INSTYTUT PRAEHISTORII, UAM POZNAŃ – ISBN 978-83-232-2435-8 ISSN 0239-8524

WCZESNOCERAMICZNY KOMPLEKS JELSZANSKI W MIĘDZYRZECZU WOŁGI I URALU. ASPEKT CHRONOLOGICZNY*

THE EARLY POTTERY YELSHANIAN COMPLEX OF THE VOLGA-URAL INTERFLUVE. THE CHRONOLOGICAL ASPECT

Maciej Reszel

Instytut Wschodni, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
ul. 28 Czerwca 1956 r. nr 198, 61-485 Poznań, Poland

ABSTRACT. As a result of the last decade comprehensive studies on the chronology of the Yelshanian Culture, some spectacular results of radiocarbon dates were achieved. According to these data, the beginnings of ceramic cultures („Neolithic”¹) of the Mid-Volga Region have been dated back to the second half of the 8th millennium BC. These results make possible to treat the Volga-Ural interfluve as the earliest center of pottery in Europe.

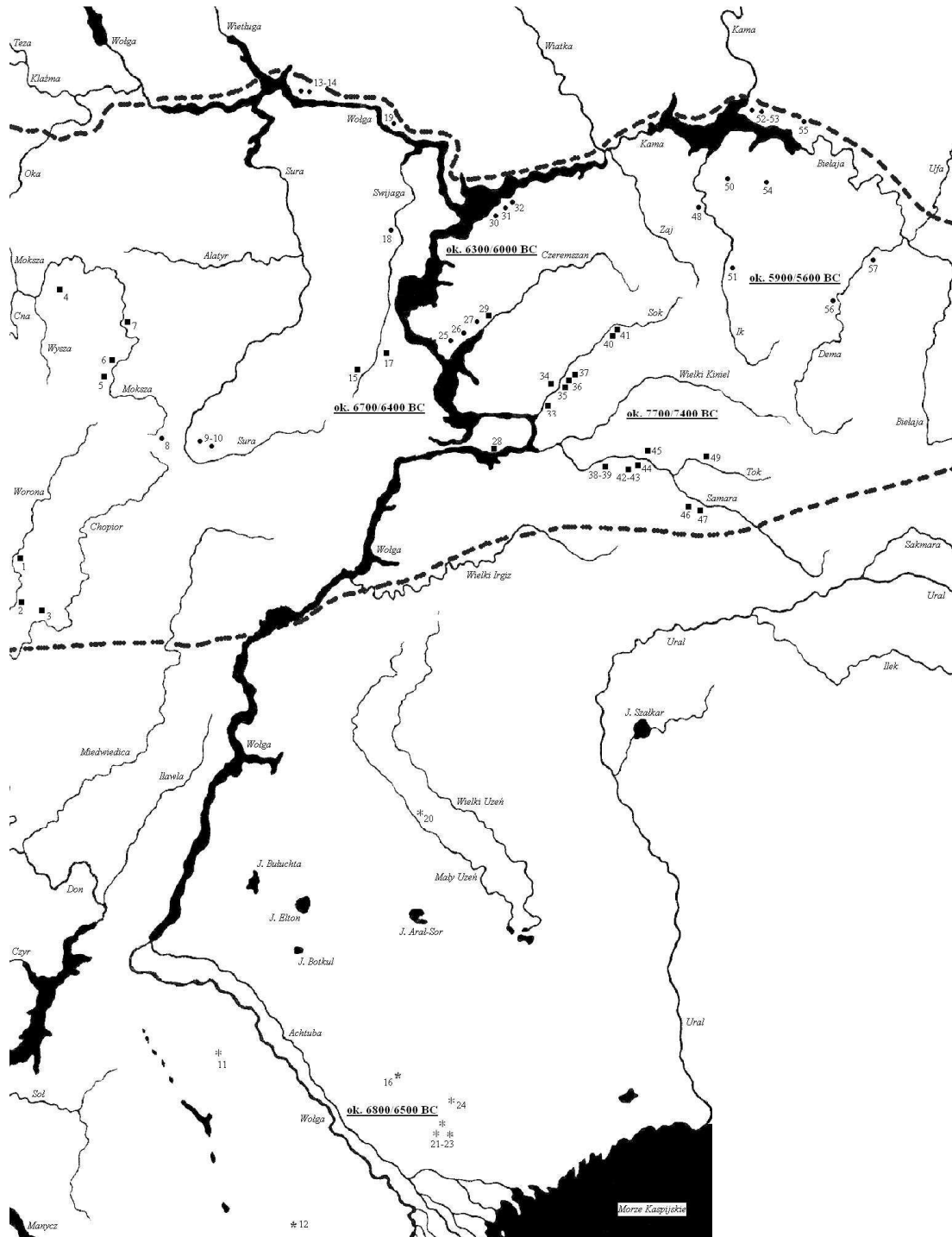
WPROWADZENIE

Strefa lasostepu międzyrzecza Wołgi i Uralu ulokowana jest w newralgicznym punkcie dla neolityzacji Europy Wschodniej. Bezpośrednie sąsiedztwo dwóch skrajnie odmiennych ekosystemów – leśnego i stepowego sprzyjało intensyfikacji kontaktów

---

* Artykuł powstał w ramach programu współpracy UAM i SGU (Saratovskij Gosudarstvennyj Universitet) oraz SamGPU (Samarskij Gosudarstvennyj Pedagogičeskij Universitet), projekt umowy o współpracy między SamGPU i UAM (Reszel 2008).

¹ Termin neolit w odniesieniu do kultury jelszanskiej zastosowany został umownie, zgodnie z terminologią rosyjską klasyfikującą omawiane zjawisko w ramach tego okresu (m.in. Mamonov 2000a). Ugrupowanie to ze względu na swoją specyfikę nie wpisuje się w klasyczne rozumienie okresu neolitycznego (osadnictwo w typie zbliżonym do mezolitycznego, brak przesłanek świadczących o choćby szczątkowej agraryzacji kompleksu). Nieuzasadnione również wydaje się umiejscawianie KJ w schemacie kultur subneolitycznych Europy Wschodniej (Józwiak 2003, s. 43–46) – ze względu na brak bezpośrednich powiązań z ugrupowaniami wczesnoagrarными regionu, a także na unikatowe cechy kultury materialnej, niemające odniesień w ugrupowaniach subneolitycznych Europy Wschodniej.

interkulturowych w młodszej epoce kamienia. Na tym specyficznym obszarze krzyżują się w pradziejach szlaki transmisji wzorców neolitycznych z Azji Środkowej, zachodniej Syberii, Kaukazu, basenu Morza Czarnego i Równiny Rosyjskiej. Rezultatem tych procesów było między innymi wykrystalizowanie się we wczesnym holocenie najstarszego ugrupowania ceramicznego kontynentu europejskiego – kultury jelszanskiej (KJ). Problematyka ta nie została jak dotąd wyeksponowana w literaturze polskiej, pomijając skromną adnotację umieszczoną w pozycji poświęconej ugrupowaniom subneolitycznym Europy Środkowej².

HISTORIA BADAŃ

Pierwsze stanowiska KJ zostały odkryte w 1975 r. na południu strefy lasostepu środkowego Powołża: Staraja Jelszanka I i II³. W 2. poł. lat 70. i w latach 80. zlokalizowano kolejne stanowiska w dorzeczu Samary⁴. Na przełomie lat 80. i 90. zidentyfikowano kilka kluczowych obiektów w mikroregionie rzeki Sok (ryc. 1–3)⁵. Za sprawą kompleksowych badań na stanowiskach Czekalino IV, Ilinka, Niżnaja Orlianka II, Krasnyj Gorodok i Iwanowka udało się uporządkować typologicznie materiał krzemienisty KJ i młodszej w stosunku do niej kultury środkowowołżańskiej (KŚW) (wcześniej było to niemożliwe, ze względu na zakłócenia stratygraficzne i przemieszanie materiału), jak również określić specyfikę technologiczną źródeł ceramicznych⁶, paleoklimat lasostepu wołżańsko-uralskiego⁷, a także typ gospodarki KJ i KŚW⁸.

←
Ryc. 1. Mapa osadnictwa neolitycznego strefy stepowej i lasostepowej w międzyrzeczu Wołgi i Uralu (wybrane stanowiska, ■ – kultura jelszanska i stanowiska o cechach późnojelszanskich; ● – kultura środkowowołżańska i kamska; * – stanowiska wczesnego i środkowego neolitu strefy stepowej; ok. 7700/7400 p.n.e. – cezury neolityzacji danego regionu): 1 – Możarowka, 2 – Szapkino VI, 3 – Iniasiewo, 4 – Wadowskije Sieliszczy, 5 – Imierka VII, 6 – Ozimionki II, 7 – Kowylaj I, 8 – Potodiejewo, 9–10 – Podlesnoje III–IV, 11 – Dżangar, 12 – Tu-Buzgu-Chuduk I, 13–14 – Dubowski III/VIII, 15 – Jelszanka (Ust’Taszołka) XI, 16 – Kułagajsi, 17 – Ługowoje III, 18 – Kaby-Kopry, 19 – Russko-Ługowskaja II, 20 – Warfołomiejewka, 21–23 – Kairszak I–III, 24 – Kugat IV, 25–26 – Mielekiess I–II, 27 – Lebiażje I, 28 – Łbiszcze, 29 – Lebiażje II, 30 – Tietiuszka IV, 31 – Szczerbiec II, 32 – Lebedino II, 33 – Krasnyj Jar VII, 34 – Krasnyj Gorodok, 35 – Ilinka, 36 – Wielka Rakowka, 37 – Lebiażynka IV, 38–39 – Maksimowka I–II, 40 – Niżnaja Orlianka II, 41 – Czekalino IV, 42–43 – Wielki i Mały Szychan, 44 – Wiłowatoje, 45 – Zachar-Kalma, 46–47 – St. Jelszanka I–II, 48 – Russkij Szugan, 49 – Iwanowka, 50 – Russkij Azibiej, 51 – Mullino II, 52–53 – Sauzowo I–II, 54 – n/ rz. Siuń, 55 – St. Muszta, 56 – Dawlekanowo, 57 – Kara-Jakupowo. Bez skali

Fig. 1. Map of the Neolithic settlements of the steppe and forest-steppe in the Mid-Volga Region (selected sites)

² Józwiak 2003.

³ Vasilev, Penin 1977.

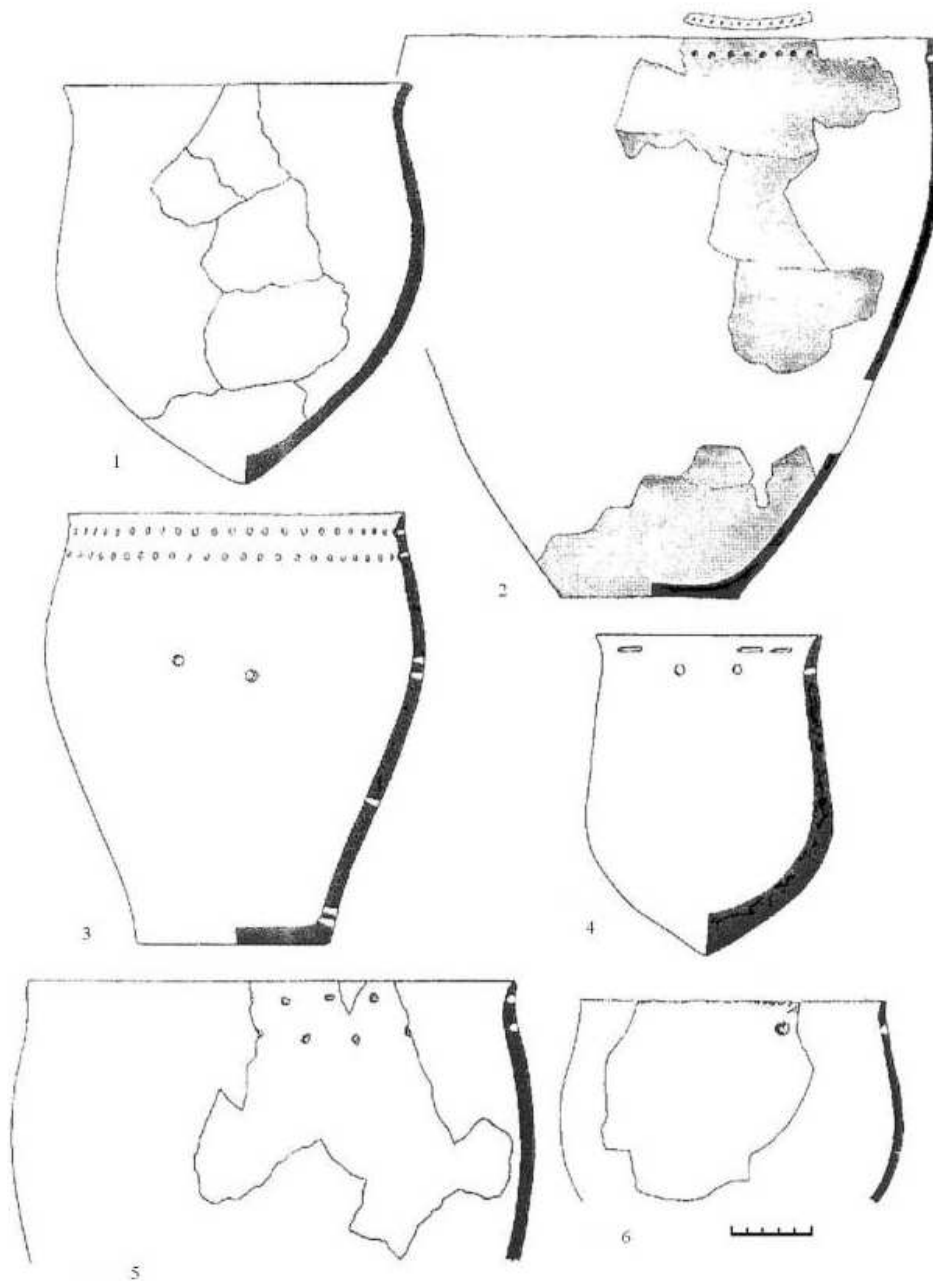
⁴ Vasilev, Vybornov 1988.

⁵ Mamonov 2000a.

⁶ Bobrinskij, Vasileva 1998.

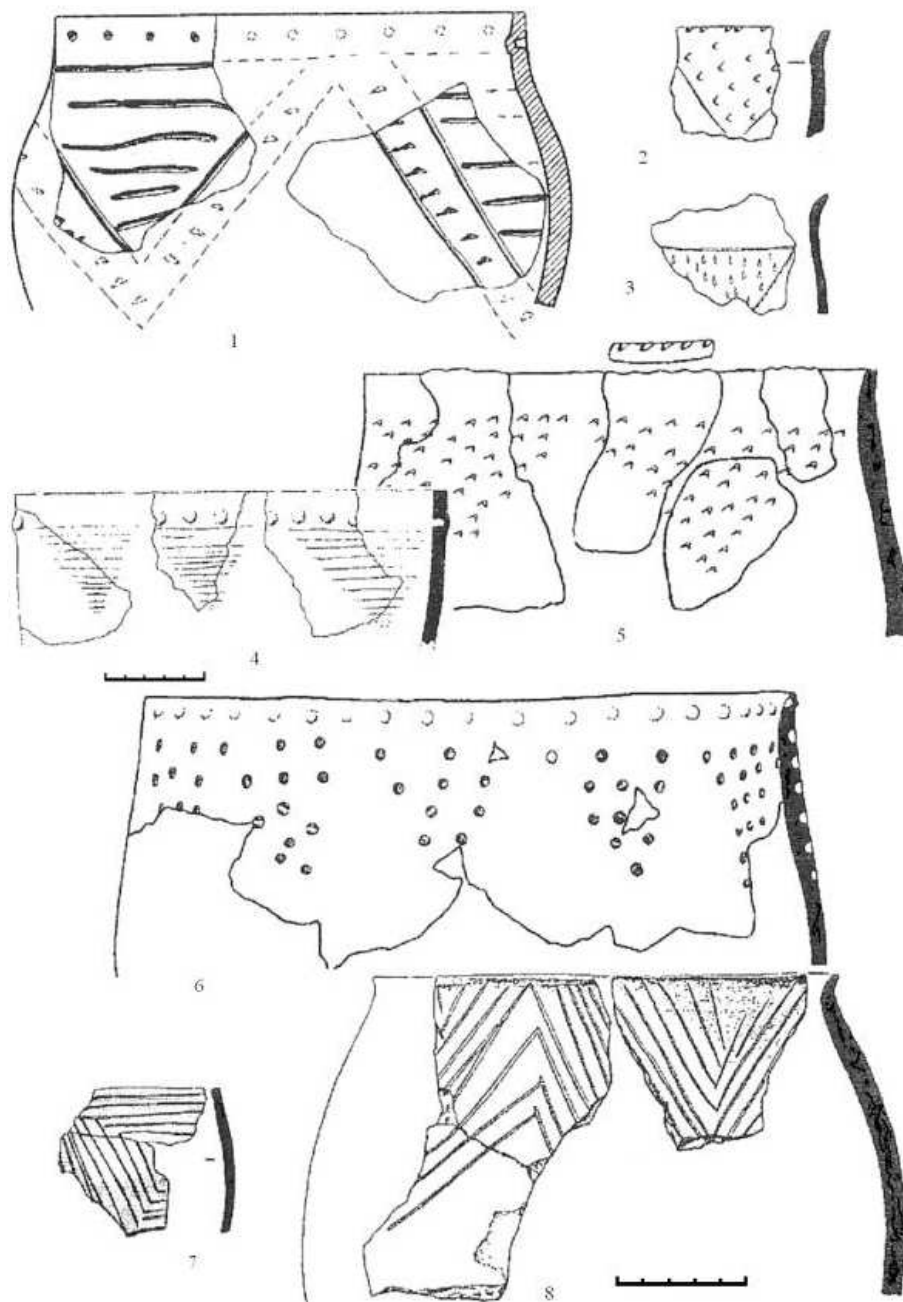
⁷ Lavrushin, Spiridonova 1990.

⁸ Mamonov 2000a, s. 146; 2002, s. 148–162.

Ryc. 2. Ceramika kultury jelszańskiej – etap klasyczny
 1 – Iwanowka; 2 – Lebiażynka IV; 3 – Krasnyj Gorodok; 4 – Staraja Jelszanka II; 5 – Niżniaja Orlianka II;
 6 – Czekalino IV (1 – wg Morgunova 1995; 2–6 – Mamonov 2000a)

Fig. 2. Pottery of the Yelshanian Culture – classic phase

Ryc. 3. Ceramika kultury jelszanskiej – etap późny
 1, 3, 4 – Wielka Rakowka; 2 – Zachar-Kałma; 5 – Maksimowka II; 6 – Niżniaja Orlianka II; 7 – Lebiażynka
 IV; 8 – Czekalino IV (wg Mamonov 2000a)

Fig. 3. Pottery of the Yelshanian Culture – late phase

CHRONOLOGIA BEZWZGLĘDNA

Chronologia bezwzględna stanowisk KJ została ustalona na podstawie oznaczeń radiowęglowych oraz badań palinologicznych przeprowadzonych na stanowiskach Czekalino IV, Iwanowka i Lebiażynka IV⁹. W celu korelacji chronologicznej poruszanych w pracy jednostek taksonomicznych zastosowano kalibrację dat ¹⁴C według programu OxCal 04¹⁰. Rezultaty zaprezentowano w przedziałach 95% (2-sigma).

Dla stanowisk kompleksu nakłuwano-grzebykowego wiązanego z KŚW i kulturą kamską (KK), ulokowanych w międzyrzeczu Wołgi i Uralu, brak – jak dotychczas – wiarygodnych rezultatów badań chronometrycznych. Istnieją wprawdzie daty pozyskane ze stanowiska Mullino (w-wy I–III) (tab. 1: 5, 12, 14, 15), lecz nie są one precyzyjnie określone ze względu na lokalizację stratygraficzną, a także nie zostały potwierdzone badaniami przyrodniczymi¹¹. Datowanie młodszego neolitu lasostepu Zawołża jest możliwe tylko na podstawie kontekstu typochronologicznego i odniesienia do ugrupowań ościennych (neolitycznych jednostek taksonomicznych Niziny Nadkaspjskiej i lasostepowego Zaurala¹²).

Tabela 1. Zestawienie dat radiowęglowych dla stanowisk wczesnoneolitycznych lasostepowego międzyrzecza Wołgi i Uralu¹³

Lp.	Stanowisko	Lokalizacja	Nr lab.	Materiał	BP	BC (2-sigma)
1	Czekalino IV	Obł. Samara, rej. Sergijewsk	Ле-4781	muszle	8990±100	8400–7800
2			ГИН-7085	muszle	8680±120	8000–7500
3	Ilinka	Obł. Samara, rej. Sergijewsk	Ле-5839	muszle	8510±60	7600–7500
4	Lebiażynka IV	Obł. Samara, rej. Krasnyj Jar	ГИН-7088	muszle	8470±100	7700–7300
5	Mullino I/II	Rep. Baszkortostan, rej. Tujmazy	ИГАН-383	kości	8050±160	7400–6600
6	Czekalino IV	Obł. Samara, rej. Sergijewsk	Ле-4783	muszle	8050±120	7300–6600
7			Ле-4782	muszle	8000±120	7200–6600
8	Iwanowka	Obł. Orenburg, rej. Krasnogwardiejskij	Ле-2343	kości	8020±90	7200–6700
9	Czekalino IV	Obł. Samara, rej. Sergijewsk	ГИН-7086	muszle	7950±130	7200–6500
10			Ле-4784	muszle	7940±140	7200–6500
11	Jelszanka X	Obł. Uljanowsk, rej. Uljanowsk	Ки-12166	ceramika	7810±190	7200–6300
12	Mullino I/II	Rep. Baszkortostan, rej. Tujmazy	ИГАК-383	kości	7700±160	7000–6300
13	Jelszanka X	Obł. Uljanowsk, rej. Uljanowsk	Ки-12167	ceramika	7680±190	6200–6100
14	Mullino I/II	Rep. Baszkortostan, rej. Tujmazy	ИГАН-382	kości	6450±80	5600–5300
15	Mullino II/III	Rep. Baszkortostan, rej. Tujmazy	Ле-1514	kości	6260±70	5400–5000

⁹ M.in. Mamonov 2000b.

¹⁰ Bronk Ramsey 2007.

¹¹ Matiushin 1996.

¹² M.in. Kovaleva 1989; Kovaleva, Zyryanova 2001; Yudin 2004.

¹³ Matiushin 1996, s. 194; Mamonov 2002, s. 156–157; Timofeev, Zaytseva 2004, s. 43; Kovalyukh, Skripkin 2007.

Daty pozyskane dla KJ (tab. 1) w obrębie współczesnej strefy lasostepu wołżańsko-uralskiego ogniskują się wokół dwóch przedziałów (po odrzuceniu jednej, wyraźnie odbiegającej wartością od pozostałych – w tekście oznaczonej kursywą):

• **ok. 7800–7500 p.n.e.**

- *Czekalino IV* 8400–7800 p.n.e.
- Czekalino IV 8000–7500 p.n.e.
- Ilinka 7600–7500 p.n.e.
- Lebiażynka IV 7700–7300 p.n.e.

• **ok. 7200–6500 p.n.e.**

- Czekalino IV 7300–6600 p.n.e.
- Iwanowka 7200–6700 p.n.e.
- Czekalino IV 7200–6600 p.n.e.
- Czekalino IV 7200–6500 p.n.e.
- Czekalino IV 7200–6500 p.n.e.

Powyższe rezultaty zostały potwierdzone badaniami przyrodniczymi na trzech z czterech wymienionych stanowisk. W większości oznaczenia ¹⁴C pozyskane dla osadów pyłkowych odpowiadały 2. poł. okresu borealnego oraz początkowi okresu atlantyckiego. Odstępstwo zanotowano na stanowisku Iwanowka (tab. 1: 8), gdzie jako wczesnoatlantyckie określono pochodzenie osadów pyłkowych, natomiast wiek warstwy kulturowej jako późnoborealny¹⁴.

Wyniki mogą wskazywać na dwa stadia w funkcjonowaniu KJ. Analiza źródłowa, w połączeniu z niewielką ilością danych chronometrycznych, nie upoważnia jednakże w chwili obecnej do rozróżnienia specyfiki kulturowej poszczególnych interwałów chronologicznych. Należy przy tym zaznaczyć, że daty z obydwu przedziałów pochodzą ze stanowiska Czekalino IV. Ramy czasowe ustalone dla KJ mogą wskazywać na długotrwałe funkcjonowanie osadnictwa jelszanskiego w dorzeczu Soku i Samary, co mogłaby potwierdzać geograficzna lokalizacja stanowisk. Jednostka ta zasiedlała I terasy nadzalewowe u ujścia niewielkich cieków wodnych do większych rzek, czyli typ ekeny, który we wczesnym holocenie nizinnego Zawołża zajmowany był przez społeczności mezolityczne¹⁵. Problematycznym zagadnieniem jest również istnienie przerwy w skali chronologicznej KJ, ustalonej na przestrzeni 7400–7100 p.n.e. Może ona być wynikiem zarówno braków w badaniach chronometrycznych, jak i trudnymi do sprecyzowania procesami kulturowymi.

Najnowsze badania chronometryczne na stanowiskach zachodniej rubieży kompleksu jelszanskiego (dorzecze Swijagi)¹⁶ wskazują na młodszy wiek stanowisk KJ na prawym brzegu Wołgi. Wartości pozyskane z analizy radiowęglowej ceramiki ze stanowiska Jelszanka X (tab. 1: 11, 13) wykazały wartość ogniskującą się w obrębie 2. poł.

¹⁴ Lavrushin, Spiridonova 1995, s. 185, 191, 192.

¹⁵ Matiushin 1980, s. 135–136.

¹⁶ Kovalyukh, Skripkin 2007.

VII tysiąclecia p.n.e. Badania te potwierdziły wcześniejsze przypuszczenia, oparte na badaniach typochronologicznych, o istnieniu na prawym brzegu środkowej Wołgi w połowie VII tysiąclecia p.n.e. zespołu późnojelszanskiego. Daty te wzmocniają również tezę o potencjalnym zachodnim kierunku rozprzestrzeniania się wzorców jelszanskich¹⁷.

Innego typu problemów nastęrcza datowanie KŚW i południowych rubieży KK. Znane są jedynie kontrowersyjne daty KK, pochodzące z zakłóconych warstw stratygraficznych stanowiska Mullino: I i II (ok. 7000–5400 p.n.e.) (tab. 1: 5, 12, 14, 15). Określenie chronologii młodszego neolitu wołżańsko-uralskiego jest możliwe na podstawie analogii typochronologicznych w stosunku do obszarów wchodzących wraz z lasostepowym Zawołżem w skład interkulturowej prowincji ceramiki nakłuwanej (tj. stepów i półpustyń północnokaspijskich oraz lasostepu zauralskiego¹⁸) – ok. 6500–5500 p.n.e., a także na podstawie odniesień do granic chronologicznych wczesnego neolitu i wczesnego eneolitu w widłach Wołgi i Uralu:

- późna KJ – wykazująca silne powinowactwo z wczesną KŚW – ok. 6700 p.n.e.;
- prolog eneolitu (kultura samarska) – związany ze wzmożonym napływem ekwiwalentu grzebykowego w lasostep – ok. 5200 p.n.e.¹⁹

GLÓWNE CEZURY W PROCESIE KRYSTALIZACJI WCZESNEGO NEOLITU WOŁŻAŃSKO-URALSKIEGO

Na podstawie danych chronometrycznych, przyrodniczych i aktualnej bazy źródłowej można zaproponować pięć głównych cezur uściślających etapy genezy neolitu lasostepu wołżańsko-uralskiego:

– Inicjalny etap – **ok. 7500 p.n.e.** Transformacja suchego i chłodnego stepu w specyficzną borealną formę lasostepu (brzozowo-sosnowe lasy i różnotrawiaste stepy). Formowanie się KJ na bazie łowiecko-zbierackiego komponentu kulturowego.

– **7100–6800 p.n.e.** Pierwsze symptomy zmian klimatycznych – rozprzestrzenianie się strefy stepowej w krajobrazie środkowego Zawołża. Mieszane lasy (ekumena zasiedlana przez KJ) zachowują się wyłącznie w dolinach rzecznych. Koncentracja na tych obszarach, stanowiących naturalne *refugium*, osadnictwa KJ. Pojawienie się ceramiki w kompleksach jelszanskich (równoczesne z wzmożeniem procesów kulturowych na obszarze Międzymorza Aralsko-Kaspijskiego).

– **ok. 6500 p.n.e.** Kryzys KJ związany z postępującą transformacją klimatu. Transplantacja wzorców jelszanskich w kierunku zachodnim i północnym. Wzrost dynamiki procesów interkulturowych w szeroko rozumianym basenie Morza Kaspijskiego. Na południe od obszaru środkowego Zawołża krystalizuje się krąg z ceramiką nakłuwaną

¹⁷ Reszel 2006, s. 55–56, 121–123; Reszel 2007, s. 46–50.

¹⁸ Yudin 2004; Kozin 2000, s. 31–33; Kovaleva, Zyryanova 2001.

¹⁹ Morgunova 2000, s. 56; 2004, s. 221–222.

(centrum genetyczne KŚW²⁰). Geneza KŚW: na stabilne jelszańskie podłoże przenika „protonakłuwany” komponent stepowy.

– **6100–5800 p.n.e.** Prolog neolityzacji esencjalnej²¹. Intensyfikacja kontaktów interkulturowych na obszarze pogranicza lasu i stepu. Całkowite zestepowanie międzyrzecza wołyńsko-uralskiego. Przekształcenia w ramach KŚW, spowodowane napływem z Południa komponentu nakłuwano-rytego: KŚW staje się pierwszym nośnikiem idei wczesnoagrarnej (związanej genetycznie z dolnodońskim centrum neolitycznym), jednak bez jej implantacji w ekosystem lasostepu wołyńsko-uralskiego.

– **5800–5500 p.n.e.** Etap finalny. Koniec procesu neolitycznego w regionie współczesnego lasostepu międzyrzecza Wołgi i Uralu. Aktywizacja ugrupowań kulturowych z ceramiką grzebykową. Pojawienie się pierwszych stanowisk kamskich (KK) w centrum regionu – nad rzekami Ikiem i Demą. Ostateczna krystalizacja KŚW w typie nakłuwano-grzebykowym.

ZAKOŃCZENIE

Problematyka wczesnego neolitu strefy lasostepowej Europy Wschodniej mimo swego kluczowego znaczenia w badaniach nad procesami neolitycznymi regionu jest w dalszym ciągu niedowartościowana w pracach syntetyzujących pradzieje kontynentu eurazjatyckiego. Zagadnienie funkcjonowania centrum wołyńsko-uralskiego dotyka również wielu problemów badawczych na płaszczyźnie synchronizacji chronologiczno-chorologicznej w zestawieniu z innymi jednostkami obszarów ościennych (m.in. Europy Środkowo-Wschodniej).

Krystalizacja KJ w okresie borealnym została potwierdzona serią względnie wiarygodnych dat ¹⁴C i badaniami palinologicznymi. Pozwala to traktować zespół jelszański jako swoisty fenomen kulturowy i najstarszą ceramiczną kulturę Europy w typie subneolitycznym. Jest to również przyczynkiem do rozpatrywania zespołu jelszańskiego w roli najwcześniejszego subneolitycznego indykatora, warunkującego mechanizmy przemian kulturowych w subneolicie strefy leśnej i lasostepowej Europy Wschodniej i Środkowej. Wczesna chronologia KJ oraz obecność komponentu postjelszańskiego w międzyrzeczu Wołgi i Dniepru podważa chyba aktualnie funkcjonujący obraz syntezy neolityzacji Europy. Dane te mogą upoważniać do rozpatrywania ośrodka środkowo-wołyńskiego w kategoriach wczesnoneolitycznego centrum, stanowiącego alternatywny nurt neolityczny w stosunku do rozprzestrzeniania się idei wczesnoagrarnej z centrum blisko-wschodniego.

²⁰ Kozin 2000, s. 31.

²¹ Pojęcie neolityzacji esencjalnej rozumiane tu jako obecność idei wczesnoagrarnej w społecznościach KŚW z ceramiką nakłuwano-rytą, posiadającej ściśle konotacje z nadazowskim centrum neolitycznym. Należy przy tym zaznaczyć, że brak aktualnie dowodów na obecność hodowli i rolnictwa nad środkową Wołgą na przełomie VII i VI tysiąclecia p.n.e.

BIBLIOGRAFIA

- Bobrinski A.A., Vasileva I. N.
1998 *O nekotorykh osobennostiakh syria v istorii goncharstva*, (w:) *Problemy drevnei istorii Severnogo Prikaspiia*, Samara, s. 179–192.
- Bronk Ramsey C.
2007 *Deposition Models for Chronological Records*, „Quaternary Science Reviews” (wydanie specjalne, w druku).
- Józwiak B.
2003 *Spoleczności subneolitu wschodnioeuropejskiego na Nizinie Polskiej w międzyrzeczu Odry i Wisły*, Poznań.
- Kovaleva V. T.
1989 *Neolit Srednego Zauralya*, Sverdlovsk.
- Kovaleva V. T., Zyryanova S. Yu.
2001 *Neoliticheskie kultury Srednego Zauralya: genezis, sootnoshenie, vzaimodeistvie*, (w:) *Problemy izucheniya neolita Zapadnoi Sibiri*, Tiumen', s. 46–56.
- Kovalyukh N., Skripkin V.
2007 *Radiouglerodnoye datirovaniye archeologicheskoi keramiki zidkostnym scintillacionnym metodom*, (w:) *Radiouglerod v archeologicheskikh i paleoekologicheskikh issledovaniyakh*, Sankt-Peterburg, s. 120–126.
- Kozin E. V.
2000 *Chronologia pamiatnikov neolita Severnogo Prikaspiia*, (w:) *Chronologia neolita Vostochnoi Evropy*, Sankt-Peterburg, s. 31–33.
- Lavrushin Yu. A., Spiridonova E. A.
1990 *Zakliucheniye po rezul'tatam geologicheskogo i palinologicheskogo izucheniya stoyanok Lebyazhinka IV i Chekalino IV v Samarskoi oblasti*, Archiwum laboratorium archeologicznego SamGPU, Samara.
1995 *Rezultaty paleomorfologicheskikh issledovaniy na stoyankach neolita-bronzy v bassejnye r. Samary*, (aneks w:) N.L. Morgunova *Neolit i eneolit yuga lesostepi volgo-uralskogo mezhdurechia*, Orenburg, s. 177–199.
- Mamonov A. E.
2000a *Ranni neolit. Elshanskaya kultura*, (w:) *Istoria Samarskogo Povolzhia. S drevneishich vremen do nashich dni. Kamenny vek*, Samara, s. 141–176.
2000b *Chronologicheskii aspekt izucheniya elshanskoi kultury*, (w:) *Chronologia neolita Vostochnoi Evropy*, Sankt-Peterburg, s. 50–52.
2002 *Novye materialy Ilinskoi stoyanki v Samarskoi oblasti*, „Istoriko-archeologicheskie izyskaniya”, t. 5, s. 148–162.
- Matiushin G. N.
1980 *Dinamika gidroseti bassejny Kaspia po archeologicheskikh dannym i ee vzaimosvyaz'*, (w:) *Kolebaniya uvlazhennosti Aralo-Kaspiyskogo regiona v golocene*, Moskva, s. 133–142.
1996 *Neolit Yuzhnogo Urala*, Moskva.
- Morgunova N. L.
1995 *Neolit i eneolit yuga lesostepi volgo-uralskogo mezhdurechia*, Orenburg.
2000 *K probleme chronologii volgo-uralskoi kultury*, (w:) *Chronologia neolita Vostochnoi Evropy*, Sankt-Peterburg, s. 55–56.
2004 *K probleme opredeleniya kulturnoi prinadlezhnosti i chronologii neoliticheskikh pamiatnikov Samarskogo Povolzhia i Yuzhnogo Priuralya*, (w:) *Problemy chronologii i etnokulturnych vzaimodeistvi v neolite Evrazii*, Sankt-Petersburg, s. 214–226.
- Reszel M.
2006 *Geneza neolitu w strefie lasostepu międzyrzecza Wołgi i Uralu*, Poznań (maszynopis pracy magisterskiej).

- 2007 Interkulturowe procesy neolityzacji na obszarze międzyrzecza Wołgi i Dniepru, Poznań (maszynopis pracy magisterskiej).
- 2008 *K probleme proischozhdenia neolita v lesostepnom Volgo-Uralye*, (w:) *Novy vek: istoria glazami molodych*, t. 5, s. 115–121, Saratov http://www.sgu.ru/files/nodes/42700/12_MatcheyR.pdf oraz http://shapkino.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=793&Itemid=261.
- Timofeev V. I., Zaytseva G. I.
2004 *K probleme datirovki nachala neolita v Vostochnoi Evrope*, (w:) *Problemy chronologii i etnokulturnykh vzaimodeistvi v neolite Evrazii*, Sankt-Peterburg, s. 38–55.
- Vasilev I. B., Penin G. G.
1977 *Elshanskie stoyanki na reke Samare v Orenburgskoi oblasti*, „Neolit i bronzovy vek Povolzhia i Priuralya”, t. 220, s. 3–22.
- Vasilev I. B., Vybornov A. A.
1988 *Neolit Povolzhia. Step i lesostep*, Kuybyshev.
- Yudin A. I.
2004 *Varfolomeevskaya stoyanka i neolit stepnogo Povolzhia*, Saratov.

THE EARLY POTTERY YELSHANIAN COMPLEX OF THE VOLGA-URAL INTERFLUVE. THE CHRONOLOGICAL ASPECT

S u m m a r y

A series of radiocarbon dates and palynological studies carried out at the archaeological sites of Chekalino IV, Lebyazhinka IV, and Ivanovka confirmed an Early Neolithic provenance of the Yelshanian Culture. Its chronological position, in relation to other early pottery groups from the eastern part of the Russian Plain, is problematic. As revealed by bioarchaeological and radiocarbon studies, the origins of the Yelshanian Culture can be dated to the second half of the Boreal period, that is to the end of the first half of the 8th millennium BC. Taking into account a potential problem of older shell dates, its beginnings should be placed around the end of the 8th millennium BC. A gradual disappearance of the Yelshanian tradition of the Mid-Volga Region (established also in the early stages of the Srednevolzhskaya Culture in these areas) is to be linked to the influx of the steppe patterns from the South (the second half of the 7th millennium BC the turn of 7th millennium BC), themselves responsible for the formation of the Srednevolzhskaya Culture with the stabbed-incised type of pottery, as well as the influx of the „forest” cultural component from the North, itself originating from the Neolithic Kamskaya Culture that subsequently became an important contribution to the origin of the Eneolithic Samara Culture Complex (the first half of the 6th millennium BC).